

kartu pažymėjo, kad disertacijoje nepakankamai tiksliai vartojama revoliucinio socialdemokrato sąvoka, neličiami kitų visuomeninių-politinių pakraipų teoretikai, kurie taip pat suvaidino tam tikrą marksizmo idėjų propaguotojų vaidmenį.

Be abejo, revoliuciniai socialdemokratai buvo nuosekliausi marksizmo filosofijos interpretuotojai, tačiau vien dėl to, kad kitų visuomeninių-politinių pakraipų veikėjai marksizmą suprato nepakankamai giliai arba buvo nenuoseklūs, neduoda pagrindo ignoruoti juos, nes tuomet darosi neaišku, ką naujo, palyginus su kitų pakraipų socialdemokratija, Lietuvos visuomeninės-filosofinės minties raidai davė revoliuciniai socialdemokratai, mažiau aiški pasidaro tiek revoliucinių socialdemokratų istorinė reikšmė, tiek ir sudėtingas to meto visuomeninės-filosofinės minties paveikslas. Į tai, oponento nuomone, atkreiptinas ypač rimtas dėmesys, darbą rengiant spaudai.

III. TEORINIAI SUSVETIMĖJIMO PROBLEMOS ASPEKTAI

Šiuo metu vis labiau domimasi žmonių santykių problematika, tame tarpe — susvetimėjimu. Marksistinėje literatūroje susvetimėjimo problema daugiausia liečiama, kritikuojant buržuazines koncepcijas, tuo tarpu teoriniams marksistinio šios problemos sprendimo klausimams dėmesio aiškiai stokoja.

Tokia padėtis nėra atsitiktinė. Kai kurie tarybiniai autoriai teigia, kad susvetimėjimo kategoriją K. Marksas vartojęs tik ankstyvuojų savo veiklos laikotarpiu, todėl ji nesanti marksizmo teorijos kategorija. Toks ankstyvųjų K. Markso darbų priešpastatymas vėlyvesniesiems jau buvo ne kartą kritikuotas.

„1844 metų ekonominiuose-filosofiniuose rankraščiuose“ K. Marksas pirmą kartą formuluoja materialistinę pažūrą į žmonių santykių esmę kapitalistinėje visuomenėje, o apie objektyvias susvetimėjimo prielaidas jis kalba ir vėliau (pvz., rankraštiniam fragmente „L. Fojebachas“), nurodydamas, kad jos slypi visuomeniniame darbo pasidalijime, kurį nulemia gamybinių jėgų išsivystymo lygis. Todėl objektyvių ekonominių susvetimėjimo prielaidų išaiškinimas yra marksistinio teorinio susvetimėjimo problemos sprendimo kelias.

Buržuaziniai sociologai susvetimėjimą laiko bendražmogišku reiškiniu, civilizuotos visuomenės moralinio vystymosi rezultatu. Jo objektyvios prielaidos esančios neįveikiamos, todėl apie jį gali būti kalbama tik kaip apie moralinę problemą. Tuo pagrindu jie neigia ir marksistinės komunizmo teorijos mokslinį pobūdį, vaizduodami ją kaip etinę teoriją, kurioje socializmo ir komunizmo sąvokos reiškia tik tam tikrą susvetimėjimo moralinio įveikimo programą.

Remdamasis K. Markso darbais, E. Krakauskas savo disertacijoje²² parodo, kad į susvetimėjimą reikia žiūrėti visų pirma kaip į istorinį klasinės-antagonistinės visuomenės reiškinį, atsirandantį kartu su nuosavybės teise ir ryškiausias formas įgyjantį kapitalistinėje visuomenėje. Visuomenė darosi vis turtingesnė, tačiau skurdina savo narius kaip individus, nes, vieninteliu darbo matu tapus piniginiam ekvivalentui, kapitalistinės visuomenės nuosavybės teisė valdo tiek kūrybinį darbą, tiek pačius kūrėjus, iškreipia jų žmogiškąją vertę ir daro juos vis labiau svetimus vienas kitam.

²² E. Krakauskas, Žmonių santykių susvetimėjimas ir jo atsispindėjimas ideologijoje klasinės-antagonistinės visuomenės sąlygomis (filosofijos mokslų kandidato laipsnio disertacija), V., 1968, 234 p.

Disertantas kritikuoja koncepcijas, kurios grindžiamos teiginiu, jog žmonių susvetimėjimo priežastis yra technikos pažanga. Iš tiesų ji išplečia žmonių kūrybinių sugebėjimų pritaikymo sferą, todėl ne pati technika, o ją valdąs kapitalas paverčia individus civilizuotos visuomenės gamybos mechanizmo sraigteliais.

Vystantis klasei visuomenei, individų susvetimėjimas pasireiškia ir viso visuomenės organizmo susvetimėjimu. Konkreti šio proceso išraiška yra valstybės atsiradimas ir jos tapimas individams viešpataujančia jėga, kuri ideologijoje atrodo esanti kaip absoliučių teisingumo principų įsikūnijimas.

Disertacijoje parodoma, kaip valstybės susvetimėjimas atspindi monarchijos, buržuazinės demokratijos, imperializmo ideologijoje. Analizuojant fašizmo ideologiją, aiškina, kaip monarchijos principas čia pritaikomas naujoms visuomeninėms sąlygoms (valstybės naujovišką sudievinimas ir jos priešpastatymas visuomenei). Panašias tendencijas autorius atskleidžia ir tose šiuolaikinės demokratijos teorijose, kuriose pabrėžiamas didėjantis vykdamosios valdžios vaidmuo, valdančiojo eito reikšmė. Įrodinėjamos būtinumą į atstovaujamuosius valstybės organus rinkti tik tuos ar kitus šio elito atstovus, tos teorijos menkina galimybes liaudies valiai pasireikšti.

Kalbėdamas apie moralę, disertantas parodo, kad jos principai ir normos klasinėje visuomenėje suvokiami ne kaip visuomenės ekonominės struktūros pasekmė, o priešingai — tie principai laikomi esą visagaliai, ir individus, kurio realiems interesams jie yra priešingi, turįs paklusti jiems „bendro labo“ dėlei.

Toliau apžvelgiamos etinės teorijos, aiškinančios, kaip žmonių santykių susvetimėjimas atspindi klasinės visuomenės moralės principuose, kurie tose teorijose paverčiami savarankiškais išoriniais faktoriais, reguliuojančiais žmonių socialinį bendravimą.

Žmonių santykių susvetimėjimo objektyvaus pagrindo nustatymas leidžia suprasti objektyvias susvetimėjimo išnykimo prielaidas. Socializme, pirmoje komunistinės visuomenės raidos fazėje, prasideda susvetimėjimo prielaidų ir pasekmių įveikimas.

Susvetimėjimo sąvoka yra viena svarbiausių marksistinės metodologijos sąvokų, be kurios negalima išsiversti, analizuojant tiek klasinės-antagonistinės, tiek ir socialistinės visuomenės santykius.

Oficialieji oponentai E. Krakausko disertaciją įvertino kaip rimtą ir savarankišką mokslo darbą. Lietuvos TSR Mokslų akademijos narys korespondentas J. Macevičius pasakė, kad per pastaruosius 15 metų pasirodė nemaža darbų, kuriuose įvairiais aspektais tyrinėjamas žmonių susvetimėjimas. Tačiau kai kurie autoriai (D. Rozenbergas, L. Pažitinovas, O. Korniu ir kiti) susvetimėjimo kategorijai pripažįsta tik labai ribotą istorinę reikšmę, traktuodami ją kaip tam tikrą, marksizmo formavimąsi atspindinčią kategoriją. Kiti autoriai susvetimėjimą vertina kaip realų klasinės-antagonistinės visuomenės reiškinių (E. Sitnikovas, V. Karpušinas ir kt.).

Mūsų filosofinėje ir ekonominėje literatūroje ypač mažai dėmesio skiriama susvetimėjimo proceso specifikai socialistinėje visuomenėje, kol egzistuoja tam tikros susvetimėjimo prielaidos, taigi ir atitinkamas susvetimėjimo proceso atspindėjimas ideologijoje, politikoje, visuomeninėje psichologijoje, moralėje. Ne atsitiktinai tą klausimą kai kurie autoriai apeina arba kategoriškai atmeta. Disertacijos autoriaus pasirinktas kelias buvo iš tiesų vaisingas.

Prof. I. Zaksas ypač pabrėžė aukštą teorinį disertacijos lygį, gilų filosofijos klasikų minčių suvokimą ir originalią jų interpretaciją, kūrybišką turtingo marksizmo-leninizmo klasikų palikimo panaudojimą, plačią ir kritišką šiuolaikinės buržuazinės filosofijos šaltinių apžvalgą, nepriekaištingą stilių, taupų ir tikslų sudėtingų klausimų išdėstymą.

E. Krakausko darbą taip pat pasiūlyta išleisti atskiru leidiniu.

R. Ozolas